

DEPARTMENT OF
POLITICAL SCIENCE

FOUNDED 1999

Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева
Факультет журналистики и политологии
Кафедра политологии

**ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ҚОҒАМНЫҢ
ӘЛЕУМЕТТІК-САЯСИ МОДЕРНИЗАЦИЯСЫ:
ПЕРСПЕКТИВАЛАР МЕН СЫН-ҚАТЕРЛЕР**

Х-шы Халықаралық ғылыми-практикалық
конференция материалдары
5 мамыр 2020 ж.

**СОЦИАЛЬНО-ПОЛИТИЧЕСКАЯ МОДЕРНИЗАЦИЯ
КАЗАХСТАНСКОГО ОБЩЕСТВА:
ПЕРСПЕКТИВЫ И ВЫЗОВЫ**

Материалы X-Международной
научно-практической конференции
5 мая 2020 г.

Нур-Султан, 2020

УДК 327(063)
ББК 66.4 (0)
С 69

Редакционная коллегия:

Доктор политических наук, профессор **Р.А. Нуртазина**, Казахстан
Доктор политических наук, профессор **Е.В.Матвеева**, Россия
Доктор политических наук, профессор **Хасан Язиджы**, Турция
Депутат VI Созыва Палаты представителей Национального собрания
Республики Беларусь – **Жданович Павел Леонидович**

Организационный комитет конференции: E-mail: polscience323@gmail.com

Информация о конференции на сайте: enu.kz

Рыстина И.С. – доктор PhD, доцент, зав.кафедрой политологии

Копежанова Д.Е.- доктор PhD, доцент кафедры политологии

Болатулы Нуржан – преподаватель кафедры политологии

«Социально-политическая модернизация казахстанского общества: перспективы и вызовы».

Сборник материалов X- Международной научно-практической конференции. (5 мая 2020 г) – Нур-Султан, ЕНУ им. Л.Н. Гумилева.

ISBN 978-601-337- 131-3

Сборник материалов международной научно-практической конференции содержит тезисы докладов преподавателей, докторантов PhD, магистрантов в области политических наук. Основная тематическая направленность дискуссионных вопросов отражает аспекты реализации социальной политики государства в условиях глобализации, актуальные проблемы политической науки, философии Абая Кунанбаева в современных социально-политических реалиях, волонтерства в контексте формирования гражданского общества и реализация программы «Рухани жангыру», как новые тренды духовного обновления нации.

В докладах сохранен авторский стиль. Материалы сборника предназначены для широкого круга научной и научно-педагогической общественности, могут быть использованы в теории и практике прикладной политологии и международных отношений.

Ответственность за аутентичность и точность цитат, имен, названий и иных сведений, а также за соблюдение закона об интеллектуальной собственности несут авторы публикаций.

ISBN 978-601-337- 131-3

© Кафедра политологии
ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, 2020.

[2] Чжан Сяофэн. Многочисленные влияния профилактики и борьбы с коронавирусом на высшее образование Китая [Текст] / Чжан Сяофэн // Высшее образование Пекина. – 2020. -№ 4. С.2-6.

[3] Руководящие указания Канцелярии ведущей группы по реагированию на новой коронавирусной инфекции об организации онлайн-обучения и управления в обычных колледжах и университетах в период предотвращения и контроля вспышек [Электронный ресурс] / Электрон. Текстовые дан. – Пекин. – режим доступа:http://www.moe.gov.cn/srcsite/A16/s3342/202002/t20200214_421005.html, свободный (дата обращения: 20.04.2020)

[4] Об усилении мер по недопущению распространения коронавирусной инфекции COVID-19 в организациях образования, организациях для детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей, на период пандемии [Электронный ресурс] / Электрон. Текстовые дан. – Пекин. – режим доступа: <https://www.gov.kz/memleket/entities/edu/documents/details/22759?lang=kk>, свободный (дата обращения: 21.04.2020)

Научный руководитель: Нечаева Елена Леонидовна

ӘОЖ 314.82

Бақытжан Мадияр Бақытжанұлы
Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ,
Журналистика және саясаттану факультеті,
Саясаттану кафедрасының 2 курс магистранты
b.madiyar.97@gmail.com

ГЕОПОЛИТИКАЛЫҚ САЯСАТТЫҢ ДЕМОГРАФИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Аннотация: Мақалада демографиялық саясаттың мемлекеттердің ішкі және сыртқы саясатына әсері зерттелінген. Орта ғасырлық Макиавеллиден жаңа заманғы неміс, американдық ғалымдардың зерттеулері негізге алынып, халықтың мемлекеттің ең асыл қазынасы екені туралы жазылды. Мақала ХХІ ғасырда халықтың жылдам табиғи өсімі мен жоғары миграциясы әлемдік геосаясаттың түбегейлі өзгеруіне алып келеді деген қорытынды негізінде жазылды.

Кілтті сөздер: демография, геополитика, халық, мемлекет, миграция, конфликт.

Қазіргі әлемдегі демографиялық проблемалар өзекті мәселеге айналып отыр. Демографиялық процестердің тенденцияларын зерделеу қажеттілігі одан әрі дамым, батыстың дамыған елдері өздерінің демографиялық дамуының тарихи жаңа кезеңіне - халықтың тұрақтылығы мен қартаю кезеңіне өтті. Қазіргі таңда, халық өсуінің жоғары қарқыны сақталған «үшінші әлем» елдерінде әртүрлі сипаттағы проблемалар шешімін күтуде.

Демографиялық процестер саяси теориялар мен әскери стратегиялық доктриналарды жасау кезінде бұрыннан ескерілген. Орта ғасырлар мен жаңа заман кезеңінде, геосаясаттың дербес пән ретінде қалыптасуынан бұрын, философтар мен генералдар халықтың мөлшері, орналасуы және құрамы мемлекеттің сыртқы саяси мүмкіндіктеріне қалай әсер етеді деген сұрақ төңірегінде ой қозғаған.

Мысалы, Николло Макиавелли мемлекеттердің күшін өлшеу кезінде патшалар туралы былай деп жазды: «патша өз мемлекетін қорғай алады ма, әлде оған қорғаушы қажет пе? ... өзің қорғай алатын патшалар деп адамдары мен ақшалары жетерлік, қажетті мөлшерде әскер жинай алатын және кез келген дұшпанға қарсы тұра алатын патшаларды атаймын».[1]

XVIII ғасырда Жан-Жак Руссо мемлекеттің саяси организм ретіндегі мөлшерін оның аумағы мен халқының санымен өлшейді деп жазды.[2]

Популяция, өз кезегінде, жермен тығыз байланысты, сондықтан оның саны мен сапасы мемлекеттегі халықтың санын және тіпті болашақ соғыстардың сипатын анықтайды. Халықтың өсуі, елдің ауылшаруашылығы азық-түлікпен қамтамасыз егілетін мөлшерден асып түсуі, сөзсіз көршілерге тәуелділікті тудырады. Бұл тәуелділікті жаулап алу соғыстарымен ғана жеңуге болады. Мұның айқын мысалы ретінде, әлемді бағындырмақ болған Наполеон Францияны әлемнің қожайынына айналдыру саясатының құлдырауының басты себебі - бұл мақсатқа Франция халқының жеткіліксіздігін атады.[3]

Геосаясат ғылымның дербес саласы ретінде қалыптасқаннан бастап демографиялық процестер бірден геосаяси талдаудың негізгі элементіне айналды. Мысалы, Фридрих Ратцель елдің халқының аздығын оның құлдырауының басты себебі екенін атап өтті (аз халықты жеңу оңай). Саны аз ұлттар, әдетте, дамудың төмен сатысында тұрады, ал тіршілік қабілеті табиғат күштерімен теңсіз күресте таусылады. Керісінше, ірі халықтардың өздерінің өмір сүру кеңістігін кеңейтуге едәуір мүмкіндігі бар деп есептеді. Ратцельдің айтуынша, демографиялық фактор геосаясаттың бағыты мен табиғатын анықтайды: күшті халықтардың тағдыры кеңею және көбею болса, әлсіздердің тағдырын неғұрлым қуатты көршілері қабылдайды. Сонымен бірге, Ратцель ел халқының көбею процестерін оның мәдени өсуімен байланыстырды. Мәдени даму, өз кезегінде, адамның табиғат күштеріне тәуелділігін төмендетеді және ұлы мемлекеттерді құрудың маңызды шарты болып табылады: «Тығыз популяция - бұл дамудың күші мен кепілі ғана емес, сонымен бірге мәдениетке тікелей ынталандыру. Адамдар бір-біріне жақын болған сайын, мәдени жетістіктер көбейеді, күштер көрінісіндегі бәсекелестік жоғарылайды. Адамдардың санының көбеюі мен нығаюы мәдениеттің дамуымен тығыз байланысты; үлкен аймақта сирек кездесетін халықтың мәдениеті төмен болады; ескі және жаңа мәдени орталықтарда біз халық көп шоғырланғанын көреміз». Ол халықтың тығыздығы мен қоныстануында мемлекет күшінің қайнар көзін көрді. Халықтың көші-қонын демографиялық процестерге де жатқызуға болады: «Адамдар өсіп көбейсе, ел аумағын кеңейтіп өседі».

Фридрих Ратцель секілді Рудольф Чоллен халық саясаттың табиғатын анықтайды деп ойлады. Халқы көп мықты мемлекеттер халқына жұмыс пен тамақ беру үшін жаулап алу саясатын жүргізуге мәжбүр. Рудольф Чоллен былай деп жазды: «Таза статистикалық тұрғыдан алғанда, халық мәселесі барлық ішкі және сыртқы саясаттың бағыты үшін өте маңызды болып табылады ... Бүкіл адамдар қалыпты жағдайда алдымен кеңістікті толтырады. Дәл сол кезде мемлекет өзінің саясатын қарапайым міндетке: халықтың шоғырлануы үшін «шөлдегі нанды» іздеуге бағыттауға мәжбүр болады.» [4]

Неміс мектебінің өкілі - Карл Хаусхофер өзінің геосаяси теориясына негізделген демографиялық есептеулерінде, Германияның табиғи дамуы үшін өмір сүру кеңістігінің тарлығы туралы жазды. Демографиялық есептер Карл Хаусхоферге Берлин - Мәскеу - Токио континенталды блогының жеңілмейтіндігі туралы айтуға негіз берді. [5] Мемлекеттің демографиялық сипаттамаларына англо-американдық геосаясат мектебінің өкілдері де назар аударды. Мәселен, «Хартлендтің» тұрғындарының тығыздығын талдай отырып, Хэлфорд Макиндер «Леналенд» ерекше мәртебеге ие деген тұжырымдамаға келді (Енисей өзенінің шығысындағы аумақтар) және, сәйкесінше, «Леналендке» «Хартленд» аймағынан басып кіруге мүмкіншілік бар деген қорытындыға келді. Атап айтқанда, ол былай деп жазды: «Ресей Леналендінде 9 миллион тұрғын тұрады, олардың 5 миллионы Иркутскіден Владивостокқа дейінгі құрлықтық теміржол бойында қоныстанған. Қалған аумақтардың халқы 8 шаршы шақырымға бір адамға жетпейді. Бұл жердің табиғи ресурстары - ағаш, минералдар және т.б. іс жүзінде мүлде игерілмеген».

2000 жылдардың ортасында америкалық саяси демограф Пол Демени XXI ғасырдың бірінші жартысында адами ресурстарды бөлудің геосаяси картасы айтарлықтай

өзгереді деп болжады, өйткені дамушы елдердің үлесіне осы кезең ішінде әлем халқының өсуінің 99% келеді. [6]

Мемлекеттердің демографиялық сипаттамаларының рөлі постклассикалық американдық геосаясат өкілдерінің жұмыстарында да атап өтілді. Сэмюэль Хантингтон «өркениеттер қақтығысында» демографияны ислам және Латын Америкасы өркениеттерінің болашақтағы нығаюының факторы деп атады. Ислам елдерінде туудың жоғары болуына байланысты 2030 жылға қарай осы өркениеттің тұрғындарының жер бетіндегі жалпы халық санындағы үлесі 30% -ға дейін артады. Сонымен бірге, бала туудың жоғары деңгейі исламдық елдердегі жастардың үлесінің артуын қамтамасыз етеді, бұл әлеуметтік мәселелерге байланысты әртүрлі діни және саяси ағымдар үшін құнарлы негіз болып, мұның бәрі исламның қайта жаңғыруының басталуына әкеледі. Демографиялық себептерге (халықтың азаюына) байланысты Сэмюэль Хантингтон ХХІ ғасырда православие-славян өркениетінің геосаяси мәні мен әсерінің төмендеуін болжады. Бұл халықтың саны мен құрылымы, географиялық жағдайы, экономикалық, ресурстық және әскери әлеуеті, оған Еуразияның жаңа мемлекеттері мен олардың одақтарының геосаяси қуатын бағалауға мүмкіндік берді.

Халықтың құрылымы туралы мәселе де маңызды. Болашақта 65 жастан асқан адамдардың ең көп үлесі Жапония, ЕО және РФ халқына тиесілі болады. ҚХР мен АҚШ халқы да біршама қартайды. Үндістан мен африкалық елдерде салыстырмалы түрде жас халық сақталады. Жетекші геосаяси орталықтардағы халықтың жаһандық қартаюы, ХХІ ғасырда олардың экономикалық және әскери ықпалының әлсіреу факторына айналады. Бұл ЕО, әсіресе оның экономикалық ядросы – Германия, сондай-ақ Жапония мен Ресейге қатысты. АҚШ пен ҚХР бұл проблемаға көбінесе ХХІ ғасырдың ортасында ғана тап болады. Қартайған халқы бар елдер зейнетақы жүйесі мен денсаулық сақтау жүйесін қамтамасыз етуде елеулі проблемаларға тап болады.

Өкінішке орай, демографиялық болжамдар ЕАЭО аймағы 2050 жылы әлемдік халықтың небәрі 1.7% – ын қамтитынын көрсетеді (қазір-2.8 %). Әлемдік ЖІӨ-дегі оның үлесі одан да аз болады. Бұдан ХХІ ғасырда осындай бірлестіктің болашағы қандай деген сұрақ туындайды? Келтірілген мәліметтер Украинаны (45 млн халқы бар) Еуразиялық экономикалық одаққа қосу үшін ресейлік басшылықтың табанды күресінің себептерін түсіндіріп отыр.

Пол Демени демографиялық фактор ХІХ және ХХ ғасырлардағы геосаяси талдауда екінші рөлде болғанын көрсетеді. Халық санының көрсеткіші даму деңгейіндегі айырмашылықтармен еңсерілді. Мәселен, ХХ ғасырдың екінші жартысында ұлт саны жағынан аз елдер үлкен экономикалық және әскери қуаты арқасында саяси және мәдени беделдікке ие бола алды. Халықтың аз саны Нидерландыға, Португалияға, Бельгияға еуропалық саясатта маңызды рөл атқаруға кедергі келтірмеді, ал шағын Англия үлкен отаршыл империя болды. Халық тығыздығы факторының мәні тек даму деңгейі бірдей елдер арасындағы қақтығыстар кезінде ғана өсті, сол кезде демографиялық фактор шешуші болды. [7]

ХХІ ғасырда дамушы елдер халқы саны күрт өсіп, дамыған елдердегі халықтың азайуы мен қартаюы орын алады. Алайда дамушы елдердің кедейлігі тұрақты шарт емес. Қазір дамушы елдердің едәуір бөлігі дамыған елдердің көрсеткіштерімен салыстырылатын экономикалық өсу қарқынын көрсетіп отыр. Жаһандану, капиталдардың еркін қозғалысы және кеңейтілген халықаралық сауда технологиялардың трансферін жеңілдетеді, бұл халықтың жоғары санымен және өсіп келе жатқан табыстармен бірігіп, үлкен геосаяси амбициясы бар елдердің экономикалық салмағының өзгеруіне әкеледі.

Саяси демографияның ірі американдық зерттеушісі Джек Голдстоунның «Халықтың жаңа бомбасы» атты жұмысында басқаша ойлар жазылған. Онда ол демографиялық трендтердің жаһандық дамуға ықпалына жан-жақты талдау жасады, сондай-ақ ХХІ ғасырдағы халықаралық қауіпсіздік көбінесе әлемдік халықтың бөлінуіне, жекелеген елдер

халқының жыныстық-жастық құрылымындағы өсу мен өзгерістердің деңгейіне және демографиялық көрсеткіштердің өңірлер арасындағы халықтың көші-қонына ықпал етуіне байланысты болады деп атап өтті. БҰҰ болжамы оған жаһандық дамудың 4 демографиялық мегатрендті бөліп көрсетуге мүмкіндік берді:

1. Дамыған елдер халқының әлемдік үлестен 25% - ға дейін азаюы, бұл олардың экономикалық әлқуатын қысқартуға алып келеді (қазіргі даму қарқыны сақталған жағдайда, ЕО, АҚШ және Канаданың бірлескен ЖІӨ 2050 жылға қарай екі есе көбейсе, ал әлемнің басқа елдерінің бірлескен ЖІӨ 5 есеге ұлғаяды).

2. Еңбек ресурстарының қартаюы бұрынғы экономикалық орталықтардың экономикалық дамуын тежейді (2050 жылға қарай ЕО, АҚШ, Канада, ҚХР тұрғындарының 30% - ы және Жапония мен Оңтүстік Корея тұрғындарының 40% - ын 60 жастан асқандар құрайды, бұл зейнетақы жүйесі мен денсаулық сақтау жүйесіне жұмсалатын шығыстардың едәуір ұлғаюын талап етеді).

3. Халық санының қарқынды өсуі негізінен кедей, жас (демографиялық жағынан) және, көбінесе, мұсылман елдерінің есебінен жалғасатын болады. Осылайша, ХХІ ғасырдың бірінші жартысында әлемдік халық өсімінің 70% - ын Дүниежүзілік Банктің жіктеуі бойынша табыс деңгейі төмен елдер болып табылатын 24 мемлекет береді. Тек Бангладеш, Мысыр, Индонезия, Нигерия, Пәкістан және Түркияда халық осы уақыт ішінде 475 млн адамға өседі. Мұның бәрі дамыған елдерге қарқынды еңбек көші-қонын ынталандыратын болады, сондықтан мұсылман және Батыс қоғамдары арасындағы қатынастарды жақсарту қажет.

4. Болашақ әлем халқының үштен екісі қала тұрғындары болады және олардың басым бөлігі Африканың, Азияның және Латын Америкасының кедей елдерінің мегаполистеріне шоғырланатын болады. Бұл ретте осы елдерде халықтың жан басына шаққандағы табысы олардың дамуының ұқсас кезеңінде өнеркәсіптік дамыған елдерде болғандағыдан әлдеқайда төмен болады, ал халықтың құрылымы өте жас болып қала береді, демек, осы елдерде саяси тұрақсыздық, қылмыстың өсуі және халықаралық терроризмнің "ошақтарының" пайда болуын күтуге болады. [8]

Осылайша, ХХІ ғасырда демографиялық процестер жаһандық дамудың және тиісінше жаһандық саясаттың маңызды факторына айналады. Ұлттық үкіметтердің саясатын аталған жаһандық демографиялық трендтерге есепке алу және бағдарлау табанды қажеттілік болып табылады, ал оларды елемеу әрекеті болашақта елеулі проблемаларға ұшырауы мүмкін. Бұл трендтер жаһандық сипатқа ие және оларға түрлі елдер мен халықаралық ұйымдардың терең және жан-жақты өзара іс-қимылы арқылы жаһандық саясат деңгейінде ғана әсер етуі мүмкін.

Қорытындылай келе, геосаясат пайда болған сәттен бастап демографиялық процестер оның назарында болғанын атап өткен жөн. Мемлекеттің демографиялық сипаттамасы географиялық жағдайымен, қаржылық, экономикалық, әскери әлеуетімен қатар, мемлекет билігінің маңызды элементі ретінде қарастырылды. Сонымен қатар, демографиялық сипаттамаларға ел халқының саны, орналасуы, құрамы және басқа да қасиеттері және олардың мемлекеттің сыртқы саясатының сипаты мен қарқындылығына, оның өзін-өзі қорғауы мен шабуылға қабілеттілігі әсер етеді. Джек Голдстоун болса «жаңа демографиялық бомбаның» қауіпі - бұл халықтың санының өсуі емес, оның орташа жасы мен географиялық таралуының өзгеруі деп тұжырымдайды. Сонымен бірге ол әлемнің жаңа саяси және демографиялық құрылымының пайда болуын болжап, оған «үш әлемді» жатқызды:

1. Еуропа, Солтүстік Америка және Азия-Тынық мұхиты аймағының «ескі» индустриалды дамыған елдері.

2. Экономикасы тез дамып келе жатқан, бірақ популяция құрылымындағы жас және қартайған халықтың табиғи арақатынасы бар елдер.

3. Урбанизация деңгейі өсіп келе жатқан және жастардың үлкен үлесі бар саяси тұрақсыз дамушы елдер.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Макиавелли Н. «Әмірші»
2. Руссо Ж.-Ж. Әлеуметтік келісім туралы. Трактаттары. М.: КАНОН-пресс-Ц, 2000. 235–239 б.
3. Тарле Е. Наполеон. СПб.: Азбука, Азбука-Аттикус, 2012. 421 б.
4. Геополитика классикасы, XIX ғ. / сост. К. Королев. М.: АСТ, 2003. 55–72 б.
5. Хаусхофер К. Геополитика туралы. Жылдар бойғы жұмысы. М.: Мысль, 2001. 380 б.
6. Цит. по: Челлен Р. Государство как форма жизни / пер. с швед. и примеч. М.А. Исаева; предисл. и примеч. М.В. Ильина. М.: РОССПЭН, 2008. 208 б.
7. Демени П. XXI ғ. халықтың геополитикалық аспектілері // Population and Development Review. 2012. № 38(4). P. 685. 62. P. 686
8. Голстоун Д. Халықтың жаңа бомбасы // Foreign Affairs. 2010.

Abstract: the article considers the influence of demographic policy, domestic and foreign policy of the countries studied. From the middle ages, Machiavelli based the research of modern German and American scientists and wrote that the people are the most precious asset of the state. The article was written on the basis of the conclusion that rapid natural growth and high migration of the population in the XXI century lead to fundamental changes in world geopolitics.

Keywords: demography, geopolitics, people, state, migration, conflict.

Ғылыми жетекші:

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ
Журналистика және саясаттану факультеті
Саясаттану кафедрасының с.ғ.к., доцент
Жанпейісова Қарғаш Дәлелхановна
E-mail: zhanpeisova73@mail.ru

УДК 327.3 (51)

Балгабаева Айнұра Маратовна,
Студент 1 курса экономического факультета
ЕНУ им. Л.Н. Гумилева,
Airab01@mail.ru
г. Нур-Султан, Казахстан

**ИДЕЯ ТОЛЕРАНТНОСТИ И ОБЩЕСТВЕННОГО СОГЛАСИЯ КОНЦЕПЦИИ
РУХАНИ ЖАНҒЫРУ**

Аннотация: в данной статье раскрыто понятие идеи толерантности и общественного согласия в концепции Рухани Жанғыру. Отмечено, что согласно основным положениям программы Рухани Жанғыру, казахстанская модель межэтнической толерантности и общественного согласия Н.А. Назарбаева: за двадцать лет успеха и созидания сегодня общественное согласие обретает широкое международное значение как важный фактор внутренней стабильности государств, их успешного развития и безопасности.